
PİYASA EKONOMİSİ VE TÜRKİYE UYGULAMASI

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

**Türk
sanayicileri
ve
iş adamları
derneği**

PİYASA EKONOMİSİ
VE TÜRKİYE UYGULAMASI

İSTANBUL

21 MAYIS 1987

(Yayın No: TOSİAD-T/87.5.100)

Cumhuriyet Cad. Ferah Apt, 233/9-10, Harbiye/İstanbul

Bu raporun tamamı veya bir bölümü
TÜSİAD "Piyasa Ekonomisi ve Türki-
ye Uygulaması" referansı zikredil-
mek kaydıyla yayınlanabilir.

Ö N S Ö Z

Batı dünyasında yaygın bulunan piyasa ekonomisi teori ve uygulamaları 1980'den bu yana ekonomik ve sosyal hayatımıza giderek artan bir biçimde etki yapmağa başlamıştır. Piyasa ekonomisi uygulamalarını TUSİAD kuruluşundan beri desteklemiş ve bütün yayın ve araştırmalarında bu uygulamaların sağlayacağı muhtemel yararları vurgulamıştır. Bu konuda TUSİAD'ın KİT'ler, bürokrasi, özelleştirme konusunda yaptığı araştırmalar özellikle zikredilmelidir.

Piyasa ekonomisinin tam işleyebilmesi için devletin, vatandaşın emniyetini (yaşama hakkı), mal edinme hürriyetini (mülkiyet hakkı) ve serbest teşebbüs hürriyetini (iş kurma ve ticaret hakkı) garanti etmesi şarttır. Demokrasi nasıl temelde fertlerin siyasal haklarını kendilerinin serbestçe en iyi kullanacakları esasına müstenitse piyasa ekonomisi anlayışı da işadamları ve şirketlerin kendi ekonomik yararlarını en iyi ve serbestçe seçebilecekleri esasına dayanmaktadır. Aslında, piyasa mekanizmalarının tam işleyeceğine körü körüne güvenden ziyade piyasanın bireylerin ekonomik seçeneklerini en iyi yansıtacağı varsayımı yapılmaktadır. Bu suretle hem demokrasi ve hem de piyasa ekonomisi anlayışları temelde vazgeçilmez bireysel haklara dayanmaktadır. Bu açıdan demokrasi ve piyasa ekonomisi sistemleri birbirlerini tamamlayan ve birbirinden ayrılması güç prensip ve kavramlara dayanmaktadır. Ancak, zaman ve zemine göre demokrasi uygulamasında olduğu gibi piyasa ekonomisi uygulamalarında da her ülkeye has ve çözümü zor sorunlar vardır. TUSİAD bu sorunlar hakkında bir araştırma yapma sorumluluğunu Sayın Prof.Dr.Erol Manisalı'ya tevdi etmiştir.

Raporda yer alan bulgular, yorumlar ve değerlendirmeler yazarın kişisel görüşleri olup TUSİAD üyelerinin görüşleriyle doğrudan bir ilişkisi bulunmamaktadır.

**PIYASA EKONOMİSİ
VE TÜRKİYE UYGULAMASI**

BÖLÜM I

PIYASA EKONOMİSİ: ŞARTLARI VE ARAÇLARI

1) Piyasa Ekonomisi Nedir?	1
2) Piyasa Ekonomisinin Gerektirdiği Şartlar	2
3) Piyasa Mekanizmasının Temel Araçları	5
	8

BÖLÜM II

TÜRKİYE'DE PİYASA EKONOMİSİ VE PİYASA EKONOMİSİ

PRENSİPLERİNE TERS DÜŞEN UYGULAMALAR (1984-1987 DÖNEMİ)

1) 1984'den İtibaren Piyasa Ekonomisini Destekler Niteliğinde Ortaya Konan Politikalar ve Uygulamalar	17
2) Piyasa Ekonomisine Ters Düşen Uygulamalar (1984-1987)	18
	25

BÖLÜM I

PIYASA EKONOMİSİ: ŞARTLARI VE ARAÇLARI

1) Piyasa ekonomisi Nedir?

Piyasa ekonomisi, sosyalist ülkeler dışında, bütün ülkelerde vardır. Piyasa ekonomisi dendiği zaman, "piyasanın otonom güçlerinin tamamen veya büyük ölçüde, hakim olup yönlendirdiği" bir sosyal-ekonomik-politik ortam anlaşılır.

Önemli olan, piyasa mekanizmasının, "mikro refah ile makro refah arasındaki paralelliği" sağlayabilmesidir. Bu paralellik sağlandığı ölçüde, sağlıklı ve rasyonel bir piyasa mekanizmasından söz edilebilir. Konuyu daha açarsak, firmaların kâr çabaları ile, ekonomik büyüme ve gelir bölüşümü arasında uyum olması gerekir.

Başka bir açıdan, "ekonomide kaynakların en verimli ve rasyonel bir biçimde dağılması, Piyasa ekonomisi aracılığı ile sağlanıyorsa" piyasa ekonomisi görevini yapıyor demektir.

Hükümetin piyasadaki yönlendirici ve kontrol edici fonksiyonu kuşkusuz piyasa mekanizmasını tamamlayan temel unsurdur. Ancak, hükümetin yönlendirme ve denetimi, piyasa mekanizmasının temel felsefesine ters düşmemelidir. Bunun anlamı şudur: hükümet, piyasa mekanizmasının iktisadi mantığına ve sistemin özelliğine ters düşen müdahale ve yönlendirme yaparsa, sistem aksar (örnekler: enflasyonu önlemek için fiyatların ve kiraların dondurulması, döviz kurunun suni olarak düşük tutulması).

Fiyatlar sistemin temelidir.

Fiyat mekanizması fiyatlar sistemine bağlı olarak çalışır. Ana gösterge, sürükleyici unsur fiyattır. Fiyatı burada geniş manada düşünmek gerekir. Yalnızca mal ve hizmet fiyatı değil, ücret, faiz, kira ve döviz kurunu da fiyatlar sisteminin içinde düşünmek gerekir.

Eski liberaller, ekonominin tamamen doğal kanunları içinde bırakılmasını savunurlardı. Ancak, günümüzde bu görüşün yerine, kuralları hükümet tarafından konmuş bir piyasa düşüncesi hakimdir. Kuralları belli olmayan veya kurallara uyulmayan bir sistemin, piyasayı ekonomik anarşiye götürdüğü görüşü yaygınlaşmıştır.

Ekonominin yönlendirilmesi (politikalar) ile müdahale arasında kritik bir denge bulunmaktadır. Yönlendirmelerin ölçüsü kontrol edilemediği zaman "müdahaleci ekonomi" ortaya çıkar. Örnek; vergi muafıkları yönlendirmedi. Buna karşılık, sektör yatırımlarına konan yasaklar müdahaledir. Döviz kurunun oluşumunu etkilemek için Merkez Bankasının piyasadan döviz çekmesi veya piyasaya döviz sürmesi yönlendirmedi. Buna karşılık kurun Merkez Bankası tarafından belirlenmesi müdahaledir. Aynı şekilde, makul ölçüler içinde kredilerin farklılaştırılması yönlendirme kabul edilmekle birlikte, aşırı farklılaşmaya gidilmesi veya farklılaştırılmış kredilerin toplam krediler içinde payının büyük olması müdahaledir.

İktisat literatüründe 1960'larda ve 1970'lerde "Gölge fiyatların" planlamacılar tarafından hesaplanarak, aşağıdan yukarıya değil de yukarıdan aşağıya piyasaya dikte edilmesi görüşü öne sürülmüş ve bazı sosyalist ekonomilerde uygulanmaya çalışılmıştı. Ancak bu yaklaşımın, fiyat mekanizması veya piyasa ekonomisi ile hiçbir ilişkisi bulunmamaktadır.

Çünkü bu yaklaşım, piyasa ekonomisi mantığına ve felsefesine ters düşer. Piyasanın otonom dinamik unsurlarının (bütün üreticiler ve tüketiciler) ortaya çıkartıp belirlemediği bir yapı, piyasa ekonomisi olamaz.

Piyasa Ekonomisi, Kapalı Ekonomilerde İşlemez.

Piyasa ekonomisinin, yukarıda tanımlandığı şekilde işlemesi için ekonominin kapalı olmaması gerekir. Ancak ABD ve AT gibi çok büyük ülkeler ve gruplar kısmen kapalı yapı içinde yürütebilirler. İç piyasa okadar büyüktürki, tamamen açılmadan bile, iç denqeler, piyasa ekonomisinin dahilde yürütülmesine, büyük ölçüde imkan verir. Ancak Türkiye, Norveç, İsveç gibi ülkelerde, piyasa ekonomisinin işletilebilmesi için dışa açılma zorunluluğu vardır. Çünkü,

- Kapalı ekonomi, dış fiyatlara karşı duyarsızdır. Dış piyasalardaki fiyat değişimlerine duyarsız kalındığında
  - İç kaynak dağılımı rasyonel olmaz
  - Dış rekabete uyum sağlanamaz.

- Kapalı ekonomide, uluslararası "nisbi fiyat yapısı" (relative price structure) içeriye yansımaz.

Sonuçta, dış piyasalardan soyutlanmış bir ekonomik yapı ortaya çıkar. Dış fiyat sinyallerinin (price signals) alınamadığı bir ortam ise, rasyonel işleyen bir piyasa ekonomisi olamaz.

Bunun örneklerini sosyalist ülkelerde ve bazı gelişmekte olan ülkelerde görüyoruz. Romanya, Bulgaristan, Mısır gibi ülkelerde kapalılıktan kaynaklanan, döviz kurunun resmi ve serbest piyasa farkları, iç yatırım tercihlerinin irrasyonelliği bunun kanıtlarıdır.

Bugün piyasa ekonomisinin en etkin bir şekilde işlediği ülkeler Avrupa Topluluğu ülkeleri, diğer Batı Avrupa ülkeleri ve ABD olarak belirtilebilir. Tarihsel gelişimleri içinde Batı Avrupa ve Kuzey Amerika günümüzde, piyasa ekonomisinin öncüleri ve örnekleri olmaktadır. Bu ülkelerde, piyasa ekonomisinin gerekleri, "ideale yakın" ölçüler içinde yürütülebilmektedir.

- Özel mülkiyet
- Teşebbüs serbestliği ve serbest rekabet
- Diğer ekonomik hürriyetlerin varlığı
- Piyasa ekonomisinin ihtiyacı olan kurumlaşmalar

sonucu bu ülkelerde piyasa ekonomisinden beklenen sonuçlar alınabilmektedir.

Bu sonuçlar,

- Firmaların etkinlikleri (kârları) ile ekonominin bütünü (sosyal fayda-makro kâr) arasında uyum sağlanmıştır.
- Firma seviyesinde, prodüktivite ile kârlılık arasında uyum sağlanmıştır. Prodüktivite yükselirken, kârlılık da artmaktadır.
- Sonuçta bu ülkeler, "refah toplumu-refah devleti" ölçüleri içine girmiş olmaktadır.

Kişi başına gelirin çok yükseldiği bu ülkelerde, sosyal politikalar (vergiler ve sosyal kurumlaşmalar) ile, gelir bölüşümünde de uygun bir yapı sağlanabilmektedir.

Çoğulcu demokrasilerin hakim olduğu bu ülkelerde, zaten refahın yaygınlaştırılması (gelir bölüşümü), politik iktidarların vazgeçilmez hedefi olmak zorundadır. Dolayısıyla, piyasa ekonomisinin sağladığı ekonomik sonuçların geniş kitlelere yayılması, piyasa ekonomisi ile refah toplumu arasındaki uyumu ve bütünleşmeyi sağlamış oluyor.

Sanayi, Hizmetler, Tarım Sektörleri ve Piyasa Ekonomisi

İyi çalışan bir piyasa mekanizması ve istenen sonuçları doğurabilen piyasa ekonomisi, sanayi ve hizmetler kesiminde iyi çalışmakla birlikte tarım sektöründe aynı sonuçlar alınamamaktadır. Gerek Avrupa Topluluğu'nda, gerekse ABD'de piyasa mekanizması kurallarının sanayi ve hizmetler kesiminde işletilebildiğini, buna karşılık tarım sektöründe, sektörün özelliğinden kaynaklanan sebeplerle piyasa mekanizmasından çok, "müdahaleci, hatta devletçi" bir yapının ortaya çıktığını görüyoruz. Aşırı subvansiyonlar, fiyatlara ve üretime müdahaleler, hem ABD'de, hem de Avrupa Topluluğunda, sistemin bir parçasını meydana getirmektedir.

1986 yılında Avrupa Topluluğunun, merkezi bütçesini meydana getiren 30 milyar doların (%60)'u, tarım sektörüne ayrılmış bulunuyordu. AT'nda Ortak Tarım Politikasını (C.A.P.) yürütebilmek için, büyük merkezi bütçe subvansiyonlarına gidilmiş bulunuyor.

Ancak, gerek AT'nda, gerekse ABD'de, tarım sektörünün milli gelir içindeki payının ve toplam istihdam içindeki payının düşük olması, ekonominin genelinde, sistemi fazla bozmamaktadır. Daha doğrusu, tarımdaki piyasa mekanizmasının işleyişine ters düşen müdahaleci uygulamalar, ekonominin sınırlı bir kesiminde (tarım sektörünün küçüklüğü dolayısıyla) etkisini göstermekte, ekonominin esasını meydana getiren sanayi ve hizmetler sektörlerinde sistem çalıştırılabilmektedir.

Ayrıca, ABD ve AT'nda milli gelirin çok yüksek olması, tarım kesimine rahatlıkla, zorlanmadan, bazı fonların kaydırılmasına imkan sağlamaktadır. Toplam fon akışında, tarım sektörüne kaydırılan fonların, nisbi olarak, düşük oranda yer alması, piyasa mekanizmasının ve sistemin bozulmasını engellemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde ise durum farklıdır.

- Bir taraftan, tarım sektörünün milli gelir ve toplam istihdam içindeki payları yüksektir.
- Diğer taraftan da, gelir düşüklüğü ve kamu gelirlerinin nisbi yetersizliği yüzünden, "tarıma kaydırılan fonların sistem üzerindeki olumsuz etkisi" daha büyük olmaktadır.

Uluslararası piyasa şartları, sürekli tarım aleyhine geliştiğinden, sektörün devam eden "destek ihtiyacı", fiyat mekanizmasının ve piyasa ekonomisinin bundan önümüzdeki yıllarda da olumsuz etkileneceğini ortaya koyuyor.

Kısacası tarım, piyasa ekonomisinin "aksayan ayağı" oluyor. Uzun vadede, tarımın milli gelir içindeki payı çok düşük bir seviyeye inmedikçe, kişi başına milli gelir belli bir yüksekliğe ulaşmadıkça bu durum devam edecektir.

2) Piyasa Ekonomisinin Gerektirdiği Şartlar

Piyasa ekonomisine esas olan fiyat mekanizmasının (veya fiyatlarla yönlendirme, yönlendirme sisteminin) çalışabilmesi için ekonomide bazı şartların bulunması gerekmektedir. Kuşkusuz, mülkiyet hakkının bir sonucu olarak ekonomik kaynaklara (fiziki ve parasal) sahip olma özgürlüğü ve hakkı sistemin esasını meydana getirir. Sahip olma hakkını ve özgürlüğünü, kaynakları kullanma ve yönlendirme özgürlüğü oluşturur. Bunlar sistemin alfabesidir. Ancak, bunların paralelinde ve bunları tamamlayan şartların ekonomide bulunması, sistemin sağlıklı işlemesi bakımından kaçınılmazdır.

2.1) Özel teşebbüse, kaynakların tedariki bakımından, uygun ortamın hazırlanması. Eğer kaynakların, girdilerin sağlanması bakımından müteşebbisler önemli kısıtlamalarla karşı karşıya bulunuyorlarsa, mülkiyet hakkı ve teşebbüs serbestliği, iktisadi anlamda aksiyona sokulamamış olur.

Örnek, gerekli girdilerin sağlanamadığı bir ortamda piyasa mekanizması işletilemez. Makine, teçhizat, hammadde uygun şartlarla bulunamıyorsa sistem aksar.

2.2) Üretim ve faaliyet sahalarının tercihi bakımından serbestlik olması gerekir. Bazı teşvikler kanalı ile, Hükümetlerin yönlendirmesi söz konusu olabilir. Yönlendirmeler, teşvik sınırlarını aşıp müdahale haline dönüşürse, piyasa mekanizmasından sözedilemez.

2.3) Talep yönünden kısıtlamanın olmaması; müteşebbis, hizmet arzını iç piyasada olduğu kadar dış piyasada da rahatça değerlendirebilmelidir. Örnek; çok sayıda mala ihracat yasağı konan ekonomide sistem çalışmaz.

2.4) Kaynak sağlanması bakımından uygun ortamın bulunması gerekir. Üz kaynak dışında, kaynak bulunamıyorsa, piyasa mekanizmasından söz edilemez. Etkin bir sermaye piyasası, bankacılık sistemi, yurtdışı kaynak tedarik imkanları sistemin kaçınılmaz parçalarıdır.

2.5) Piyasa ortamında (şartlarında) belirsizlik olmaması: Müteşebbisin önündeki piyasada belirlilik bulunmalıdır. Talep projeksiyonunun yapılamadığı veya dış kaynak tedarikinin belirsiz olduğu bir ortamda sistem çalışmaz. Müteşebbis "hangi adımı attığı zaman, hangi şartlarla karşılaşacağını, belli risk marjları içinde görebilmelidir". Yapılan fizibilite hesaplarının hiçbir şekilde sonuca ulaşmadığı bir ortamda, piyasa mekanizmasından sözedilemez. Bazı hesaplar sonuçta farklılık gösterebilir. Ancak, hiçbir hesabın yapılamadığı veya hiçbir hesabın doğru çıkmadığı bir ortamda piyasa mekanizmasından sözedilemez.

2.6) Piyasa şartlarının (veya ekonominin) istikrarı; Ekonomide sürekli olarak dalgalanmalar ve değişimler cari ise piyasa mekanizmasında aksamalar olur. İstikrarsızlıklar, piyasadan kaynaklanabileceği gibi yönetimlerin, subjektif uygulamaları ve sık sık karar değişmelerinden de kaynaklanabilir. Örnek; dış ticaret rejiminin sürekli değiştirilmesi, mevzuat ile ilgili olarak, istikrarı bozucu ve belirsizlikleri arttırıcı kararlar.

2.7) Piyasada rekabet ortamının sağlanması; Rekabet, piyasa mekanizmasının temel unsurlarındandır. Sistemin dinamizmini, rekabet hazırlar. Bu bakımdan, tekelci eğilimlerin yoğunlaştığı ekonomilerde piyasa mekanizması işlemez. Tekelci bir piyasa yapısı ortaya çıkar.

Serbest rekabetin, ekonomik politikalar, hukuki düzenlemeler ve mesleki kuruluşların sektör içi disiplini sağlaması yolları ile piyasaya hakim kılınması gerekir. Rekabet ortamının hazırlanmasında, dışa açılma en etkili unsurlardan birisidir.

2.8) Piyasa ekonomisinde "kuralların geçerliliği": Bu husus, serbest piyasa ekonomisinin felsefesine ters düşmez. Kuralların iyi konmadığı ve kurallara uymanın sağlanamadığı bir ortamda piyasa ekonomisi değil "ekonomik anarşi" geçerli olur. Bu hususu "müdahalecilik" ile kesinlikle karıştırmamak gerekir. Kamu otoriteleri ve meslek kuruluşları, "kurallara uyulup uyulmadığını denetleyerek" piyasanın kuralları içinde işlemlerini sağlarlar.

Günümüzde piyasa ekonomisi, herşeyin serbest ve kuralsız olduğu bir yapıda değildir. Kurallarını iyi koyan ve kurallara uyulmasını sağlayan ekonomiler, piyasa mekanizmasının nimetlerinden yararlanan ülkelerdir. Kuzey Amerika ve Batı Avrupa, kuralların en yaygın bir biçimde konduğu ve denetimin en iyi sağlandığı ekonomilerdir. Örnek; tekelci eğilimlere karşı en katı önlemler ABD ve AT'ndadır. Vergi kaçırımlarına karşı yine bu ülkeler başarı göstermektedirler.

Kanun ve yönetmelikleri ile kuralları iyi konmamış, iyi konmuş olsa bile, kurallara uyumun iyi denetlenemediği ülkelerde piyasa mekanizmasında aksamalar olur beklenen sonuçlar alınamaz.

Ancak, aşırı kuralcı ve müdahaleci bir yapı nasıl devletçiliğe götürüyorsa, kuralsız veya denetimsiz bir yapı da ekonomik anarşiye götürür. Her ikisi de, piyasa mekanizmasından sapma anlamına gelir. İki uç arasındaki dengeyi kurabilen ülkeler, piyasa mekanizmasını, ekonomik refah doğrultusunda işletmiş olurlar.

Şüphesiz, sosyal yapı, yönetim ve eğitim seviyesi de kuralların konması ve denetlenmesinde etkili olmaktadır.

2.9) Kurumsal ve Fiziki Alt Yapı; Piyasa mekanizmasının işlemesi için, belirli bir seviyeye ulaşmış fiziki ve kurumsal altyapı gerekmektedir. Haberleşme, ulaşım gibi fiziki alt yapılardan, uluslararası ticaret merkezlerine ve meslek kuruluşlarının meydana getireceği kuruluşlara kadar gerekli olan altyapı ihtiyacı, sistemin bir parçasıdır.

Bunlar olmaksızın, piyasa ekonomisi ve piyasa mekanizmasından sözedilemez. Çünkü bunlar, piyasa mekanizmasının üst-yapı hareketleri için gereklidirler.

Hatta kurumlaşmaları, piyasa mekanizmasına uygun adalet mekanizmasına kadar yaygınlaştırmak mümkündür.

2.10) Teşkilatlanmış bir Piyasa Yapısı; İşçi ve işverenlerin, meslek kuruluşlarının teşkilatlanarak, sosyal, ekonomik ve politik dengeleri sağlamış olması gerekir. Bu teşkilatlanma, piyasa mekanizmasının ekonomik yönü ile, sosyo-politik yönü arasındaki dengeleri sağlar.

Daha genel bir ifade ile, sağlıklı ve etkili bir piyasa ekonomisi ancak, dengeleri iyi kurulmuş demokratik bir ortamda başarılı olabilmektedir. Piyasa ekonomisi ile demokrasi arasındaki paralelliğin en açık örnekleri, Batı Avrupa ve Kuzey Amerikadır.

3) Piyasa Mekanizmasının Temel Araçları (Ekonomik Politikalar)

Piyasa mekanizmasının, istenen amaçları sağlayacak şekilde "Piyasa ekonomisini" işletebilmesi için gerekli olan temel ekonomi politikası araçları, herşeyden önce "ekonomide fiyatlar sisteminin serbestçe işlemesine" ve "mikro iktisadi kararların serbestçe uygulanmasına" bağlıdır. Bu iki temel husus, politikaların özünü meydana getirmektedir.

Fiyatlar sisteminin, piyasa düzeni içinde serbestçe oluşması, "piyasada, en iyi göstergelerin ve uyarıcı unsurların, piyasanın tabii yapısından kaynaklanacağı", varsayımından doğmaktadır. Örnek, döviz fiyatını, o ekonomide dövizin arz ve talep koşulları belirlemelidir. Çok sayıdaki arzcular (döviz satanlar) ve çok sayıdaki talepciler (döviz alanlar) ekonomideki en uygun döviz kurunun ortaya çıkmasını sağlarlar. Bu tabii (serbest veya piyasa) döviz kurunun çok altında ve çok üstünde zorlamalar (kur belirlemeleri), sistemi bozar. Kamu kesimi, müdahaleyi dolaylı yolla yapmalıdır. Bunu da, döviz alarak, döviz satarak, döviz kazanan ve kullananlara bazı teşvikler sağlayarak, makro döviz arzını ve talebini etkileyebilir. Bunları yapmayıp, doğrudan doğruya fiyatlara müdahale etmek, sistemi tamamen bozar.

Piyasada saptırılmamış, genel arz ve talep şartlarına göre meydana gelen fiyatlar doğrultusunda tüketicilerin ve üreticilerin karar verme ve kararları uygulama yolları da açık ve serbest olmalıdır. Bu olmazsa, fiyatların serbestçe oluşmasının anlamı kalmaz. Piyasa şartlarına göre meydana gelen fiyatlar ve bu fiyatlar doğrultusunda firmaların ve tüketicilerin serbestçe kararlarını uygulayabilmeleri (yatırım, üretim ve tüketim kararları) sistemin odak noktasıdır.

Bu bakımdan, ekonomi politikalarının, sistemin mantığı ile uyum halinde olması gerekir. Faiz, kur, dış ticaret politikası, piyasadaki gönüllü tasarruflara müdahale edilmemesi gibi hususlar gündeme gelmektedir. Sistemin bir bütün olduğunu unutmamak gerekir. Uygulanan politikalar bu bütünlüğü bozmamalıdır.

Olağanüstü istisnai durumlarda, geçici olarak çok kısa bir süre için, sistemin esas yapısına ters düşen müdahaleler yapılmak zorunda kalındığında da, yine bir süre sonra, piyasa mekanizmasının temel prensiplerine yeniden geçileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Örnek: olağanüstü kriz durumlarında ücretlerin, kiraların ve fiyatların dondurulması.

Piyasa Mekanizmasının İşletilmesinde Temel Politikalar

Yukarıdaki açıklamalar ve yaklaşım doğrultusunda piyasa mekanizmasının işletilebilmesi için, ekonomi politikalarındaki tercihler aşağıda ana başlıkları itibariyle ortaya konmaktadır.

3.1) Fiyatlara Müdahalenin Olmaması: Fiyatlara hükümetlerce veya kamu iktisadi kuruluşlarınca müdahale olmaması, sistemin esasını meydana getirir. Daha önce de belirtildiği gibi, fiyatların piyasadaki şartlara göre teşekkülü esas olduğuna göre, dikte edilen (zorla kabul ettirilen) fiyatlar piyasanın tabii fiyat dengelemini bozar.

Ancak, kamu sektörü tarafından istihsal edilen bazı mallar ve hizmetler, bunun istisnasını meydana getirir. Elektrik, kömür, petrol gibi mallarla haberleşme ve bazı kitle ulaşım hizmetlerinin fiyatlarında, kamunun tek taraflı fiyat belirleme zorunluluğu ortaya çıkar.

Bu durumda da, fiyatların belirli prensipler dahilinde belirlenmesi gerekir. Prensipleri (kıstasları) bilindiğine göre bu fiyatlarda beklenen değişmeler, özel sektör için sürpriz niteliği taşımaz.

Yoksa, bu alanlarda, kamu sektörünün kanuni veya fiili tekel durumundan yararlanarak, fiyat politikasını bir nevi vergi (kamu geliri) gibi düşünerek inış ve çıkışlar yapmak sistemi bozar.

3.2) Kamu sektörünün üretim alanının, alt-yapı ile sınırlı kalması: Piyasa mekanizmasının işlerliği için, kamu üretim ve yatırım alanları, alt-yapı ile sınırlı kalmalıdır. Gelişmekte olan ülkelerde, bazı büyük imalat sanayii yatırımlarının, sanayileşmenin ilk safhalarında, kamu sektörü tarafından yapılması zorunlu olabilir. Ancak, özel sektör bu alanlara girmeye başladıkça, tedrici olarak, "özel-leştirilmeye" gitmek gerekir.

İmalat sanayiinde, hizmetlerde, tarımda ve madencilikte, kamu iktisadi kuruluşları önemli paya sahip oldukları sürece, "piyasa mekanizması ve etkili pazar ekonomisi" iyi işletilemez.

Bugün Batı Avrupa'da bile, sanayi, enerji, madencilik ve hizmetler alanında, kamu kesiminin kısmen faaliyette bulunduğunu görmekteyiz. Ancak bu ülkelerde, bir taraftan bu kuruluşlar, Hükümetlerden tamamen özerk duruma getirilmişler ve piyasa şartlarına uydurulmuşlardır, diğer taraftan da özelleştirmeler yoluyla önemli bir transformasyon hamlesi içinde bulunmaktadır.

Ancak, piyasa ekonomisi ve fiyat mekanizmasının etkin bir şekilde çalışması için, kamu sektörünün üretim alanlarının ve üretim payının, asgari ölçüler içinde tutulması gerekir. Bu pay büyüdükçe, sistem piyasa ekonomisi olmaktan uzaklaşır.

Siyasal iktidarlar, kamu sektörünün elindeki üretim ve yatırım alanlarını, siyasal amaçlı olarak kullanmaktan, tamamen arındırılmamışlardır. Her zaman için, kısa vadeli politik hedefler uğruna, uzun vadeli ekonomik çıkarlara zarar verilebileceği, örnekleri ile, en ileri ve demokratik ülkelerde bile görülebilmektedir.

Bu açıdan direkt prodüktif iktisadi yatırımlarda (üst yapı yatırımları), kamu kesiminin en düşük seviyede kalması, makro ekonomik maksimizasyonun kaçınılmaz bir sonucu olmaktadır.

3.3) Ekonomik Subvansiyonların Asgari Ölçüler İçinde Tutulması: Subvansiyonlar "ekonomide tabii fiyat teşekkülünü önledikleri için" fiyat mekanizmasını aksatır. Bir mala veya hizmete yapılan subvansiyon, fiyat mekanizması ile ilgili olarak şu etkileri yaratır:

- a) 0 malın yada hizmetin fiyatı suni olarak düşürülmüş olur.
- b) Dolayısıyla, diğer mal ve hizmetlerin fiyatı, "nisbi olarak" yükseltilmiş olur.
- c) Her subvansiyon, subvansiyon yapılmayan alanlara ödettirilmiş olur. (Mesela Avrupa Topluluğu'nda tarıma yapılan subvansiyon, sanayi ve hizmetler kesimine ödettirilmiş olmaktadır)
- d) Yeni kaynak dağılımı, subvansiyon sonrası oluşan "nisbi fiyatlar yapısına göre" ortaya çıkar. Dolayısıyla, bütün yatırım ve üretim kararları yeni dengelere göre verilir.

Subvansiyonlar, subjektif olarak, "idari ve politik kararlar niteliğinde" olduklarından, sınırları kolay kolay konamaz. Ancak, sistemi bozduktan sonra, düzeltme ve telafi yollarına gidilir. Bunun da ekonomiye bir maliyeti vardır.

Gelişmekte olan ülkelerde,-

- sanayileşme
- teknolojik gelişme

hedeflerine ulaşmak için belli durumlarda subvansiyonlar zorunlu olarak ortaya çıkar. Bilinçli ve programlı bir yönlendirme şeklinde yapılıyorsa, piyasa dengelerini bozmasına rağmen, büyüme ve sanayileşme hedeflerine uygun düşebilir.

Ancak uzun dönemde, sürekli ağır subvansiyonlara dayalı bir sistem başarılı olamaz. Plan ve program tercihlerine, politik ve stratejik tercihlere göre, belli limitler içinde yapılmalıdır. Uzun dönemde, fiyat mekanizması üzerindeki etkisi "sınırlı kalacak şekilde" tutulabilmelidir.

Subvansiyon ölçülerinin ne olduğu konusunda, kantitatif sınırlar bugüne kadar bulunamamıştır. Çok defa, el yordamı ve politik tercihler doğrultusunda ortaya çıkmış, ekonomideki baskı gruplarının karşılıklı dengelerine göre şekillenmiştir.

3.4) Özel Sektörün Yatırım ve Üretim Kararlarına Müdahale Olmaması: Sistemin mantığına göre özel teşebbüs, kârlı olanı en iyi bilen durumundadır. Devlet bilemez. O halde, özel teşebbüs, yatırım ve üretim kararlarında tamamen serbest olmalıdır.

Kamu ancak bazı teşvikler yolu ile

- Yatırım alanlarını
  - Yatırım şekillerini
  - Yatırım bölgelerini
- dolaylı olarak yönlendirebilir.

Günümüzde, yukarıdaki ilkelere ters düşen ve haklı gösterilebilecek tek sınırlama, bazı bölgelerin korunması ve çevre kirliliği ile ilgili getirilen yasaklamalardır.

3.5) Kamunun, Para ve Sermaye Piyasasına Doğrudan Müdahale Etmemesi: Kamu sınai, ticari üretim yapmasa bile para ve sermaye piyasasına yoğun bir biçimde müdahalede bulunduğu zaman sistemin bozulmasına yol açar. Kamu, bütçe açığını para ve sermaye piyasasından (gönüllü tasarruflardan) geniş bir biçimde karşılamaya kalkarsa, bunun, devletin "yönlendirme fonksiyonu" ile bir ilgisi yoktur. Özel yatırım ve üretimin temel kaynağı olan özel tasarruflara devlet ortak çıkmış, özel sektörün para ve sermaye kaynağını sınırlamış olur (Türkiye'de 1984-1987 döneminde görülen durum).

İç borçlanma, kamu finansman araçlarından birisi olarak kabul edilmekle birlikte özel sektöre rakip ekonomideki fon akışını saptıran ölçülere vardığı takdirde piyasa mekanizmasını ve rasyonel piyasa ekonomisini tamamen bozmuş olur.

Özel sektörün icra ettiği piyasa mekanizmasında, "mal ve hizmet akışı ile fon akışı arasında tam bir bütünlük ve tamamlama" vardır. Bu halka içinde kamu, bir tarafından dahil olup para ve sermaye piyasasından büyük boyutlarda fon sağlamaya başladığında, piyasa ekonomisinin kuralları ihlal edilmiş olur.

Kamu kesimi para ve sermaye piyasasına "marjinal ölçüler içinde" müdahale etmelidir. Bunun anlamı şudur:

- a) Para ve sermaye piyasasından aldığı fon, özel sektörün fon akışını sınırlamamalıdır.
- b) Kamu, esas itibarıyla yönlendirme görevi yapmalıdır.

3.6) Esnek kambiyo, Kur Politikaları ve Dış Ticaret Rejimi: Kambiyo ve kur politikaları, dış ticaret rejimi, milli ekonominin, dış dünya ile ilişkisini sağlayan üç temel unsurdur. Bu üç unsorda, gerekli "esneklikler" sağlanmamışsa, fiyat mekanizması ve dolayısıyla etkili piyasa ekonomisi ortaya çıkamaz. Dış ve iç fiyatlar sistemi arasındaki dengeyi, bu üç unsur ortaya koyar. Eğer tutucu ve katı bir kambiyo rejimi varsa, kur politikası, dövizin piyasa değerini yansıtmıyorsa kapalı-korumacı bir dış ticaret rejimi uygulanıyorsa, o ekonomideki iktisadi kararlar, "dış dünyadaki iktisadi gelişmeler gözönünde tutulmaksızın, onlardan bağımsız olarak" alınıyor demektir.

Bu da, fiyat mekanizmasının ve etkili bir piyasa ekonomisinin bulunmaması anlamına gelir. Çünkü, dış pazardan bağımsız olarak, iç ekonomide, "farklı bir nisbi fiyat yapısı" oluşmuştur ve iktisadi birimlerin kararları (yatırım, üretim ve tüketim kararları) içerdeki fiyat düzenine göre alınmaktadır.

Bu durumda;

- İç kaynak dağılımında, dış piyasaların göstergelerinden farklı bir dağılım vardır.
- Dış rekabet şartları gözönüne alınmamış olur.
- Sonuçta, ekonomik dengeler uluslararası ekonominin şartlarından soyutlanmış olur.

Böyle bir durumda ne fiyat mekanizmasının varlığından, ne de etkili bir piyasa ekonomisinden sözedilemez. (Sosyalist blok ülkeleri veya piyasa ekonomisinin çarpık olarak işlediği ekonomiler)

Fiyat mekanizmasının işletilebilmesi ve bunun sonucunda etkin bir piyasa ekonomisi sağlanabilmesi için:

a) Kur ve kambiyo politikası ile ilgili olarak;

- Döviz kuru, piyasa güçlerine (dengelerine) göre ortaya çıkmalıdır (esnek kur, serbest döviz kuru politikaları)
- Döviz üzerinden yapılan muameleler serbest olmalıdır (konvertibilite, serbest kambiyo rejimi)

Döviz fiyatına, aşırı doğrudan müdahaleler, döviz kurunda suni sapmalara yol açtığı için saptırılmış bir piyasa mekanizması ortaya çıkar.

Dövizli muamelelere getirilen yasaklar iç ve dış piyasa arasındaki ilişkileri bozar.

Her iki husus da, sonuçta, "paralel piyasa"nın doğmasına sebep olur.

Bir ekonomide çift piyasanın bulunması, o ekonomide gerçek bir piyasa ekonomisinin olmadığına açık bir delildir.

b) Dış ticaret rejimi ile ilgili olarak;
Fiyat mekanizmasının işlerliği için,

- İthalat ve ihracat yasaklarının olmaması (veya asgari seviyede olması)
- İthalat ve ihracat vergilerinin, piyasa ekonomisini saptırıcı seviyede olmaması
- İhracat ile ilgili direkt teşviklerin (vergi iadesi, düşük faizli kredi, prim vs) asgari seviyede olması gerekmektedir.

Bazı ülkelerin dumping uygulamaları, aynı şekilde, fiyat mekanizmasını bozar. Diğer ülkeleri, telafi edici önlemler almaya iter.

3.7) Yabancı Yatırımlarda Sınırlama Olmaması: Sermaye hareketleri (yatırımlar olarak) piyasa ekonomisinin unsurlarından birisidir. Özel yabancı yatırımlar, sınırlama olmaksızın ülkede yatırım yapabilmelidirler.

Bu husus, mal mobilizasyonunun olduğu kadar, sermaye mobilizasyonunun bulunmasının, rekabete dayanan piyasa ekonomisinin, kaçınılmaz zorunluluklarından birisi olduğu varsayımına dayanmaktadır.

İç piyasa ile dış piyasalar arasındaki uyumun ve bütünlüğün sağlanmasında, yabancı sermaye girişleri önemli etkiye sahiptir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD yatırımlarının Batı Avrupa'ya girişi, 1970'lerden itibaren B. Avrupa ve Japon yatırımlarının ABD'ye girişi, uluslararası ekonominin genişlemesi kadar pazarlar arası entegrasyonun sağlanmasında ve piyasa ekonomisinin daha etkin işlemede, önemli sonuçlar doğurmuştur.

Bölüm sonucu, fiyat mekanizmasının işlemesi bir bütünlük gösterir. Politikalar arasında tamamlama gerekir. Bütün unsurlar yerine getirilip, bir tanesi saptırılırsa, sistem yine aksar. Örnek; herşey tamam olsa bile, yalnızca dış ticaret rejiminde ithal yasakları varsa sistem çalışmaz. Veya, ithalatta aşırı vergiler (fon gibi eş etkili unsurlar da dahil) varsa, sistem sapma gösterir.

İdeal sistemden bazı ufak sapmalar, istisna mahiyetinde olmalıdır. İstisnalar yaygınlaşırsa, sistem çalışmaz. İstisnaların, hem ağırlıkları düşük olmalı, hem de süre olarak, geçici nitelikte bulunmalıdırlar.

Ekonomiler, belirli bir gelişme ve sanayileşme seviyesine ulaşmadan, fiyat mekanizması ve sonuçta etkili bir piyasa ekonomisi uygulanamaz. Gelişme ve sanayileşmede, belirli bir seviyeye ulaşıp ulaşılamadığının en belirgin kriteri,

ekonominin dış rekabete dayanıklılığı ile ölçülür. Dış piyasalara açılma noktasına gelmiş veya iç piyasa rekabeti kabul edebilecek durumdaki ekonomiler, bu gelişme seviyesine varmış kabul edilirler.

Sosyal faktörler ve nüfus artışı, fiyat mekanizması ve etkili piyasa ekonomisinde, sistemi aksatan sonuçlar doğurabilmektedirler. İleri seviyede sanayileşmiş ülkeler, yüksek milli gelire sahip olduklarından, "aktardıkları fonlardan fazla etkilenmezler". Ancak, gelir seviyesi düşük olan ekonomilerde fon aktarmaları (transferleri) piyasa mekanizması üzerinde fazla etki yapar.

Yüksek ve düşük milli gelir kavramları, nisbi kavramlardır. Mutlak değerler olduğu kadar, ülkeler arasındaki farklara göre de değerlendirilirler.

Tarım sektörü, fiyat mekanizmasına uyum sağlayamamaktadır. Buna karşılık, sanayi ve hizmetler sektöründe durum elverişlidir.

BÖLÜM II

TÜRKİYE'DE PİYASA EKONOMİSİ VE

PIYASA EKONOMİSİ PRENSİPLERİNE TERS DÜŞEN UYGULAMALAR

(1984-1987 DÖNEMİ)

Bu bölümde 1984-1987 döneminde, piyasa ekonomisinin işlerliği bakımından getirilen yeni politikalar ve uygulamalarla, yeni yaklaşıma ters düşen hususlar ele alınacaktır. 1983 sonundan itibaren getirilen yeni uygulamalar, esas itibariyle, 1980-1983 döneminin devamı niteliğinde olan uygulamalardır. 1983 sonunda başlatılan yeni dönem, bir taraftan 1980-1983 döneminin eksik kalan yönlerini tamamlarken, diğer yandan da yeni uygulamalar ve yaklaşımlar ortaya konmuştur.

Bu bölümde 1984-1987 döneminde, piyasa ekonomisinin işlerliği yönünde ortaya konan uygulamaların herbirini ayrı ayrı incelemeyeceğiz. Bunlar zaten bilinen hususlardır. Burada yalnızca, uygulamaların piyasa ekonomisi bakımından durumları ele alınacaktır.

6 Kasım 1983 seçimleri sırasında iktidara gelen Hükümetin temel ekonomik felsefesi şu idi:

- Devletçiliği reddeden, piyasa ekonomisini ve bunun temel unsuru olan özel teşebbüsü ekonomik kalkınmanın ve sanayileşmenin esas unsuru olarak alan bir politika tercihi, açık ve net bir şekilde ortaya konuyordu.
- Piyasa ekonomisinin verimli bir şekilde çalıştırılabilmesi için, "ekonominin kapalılıktan kurtarılarak, uluslararası ekonomiye entegrasyonu" esas alınıyordu.

Bu çalışmanın birinci bölümünde de belirtildiği gibi, zaten hür teşebbüse ve piyasa ekonomisine öncelik veren sistem, kaçınılmaz olarak, ekonominin dış ekonomilere (piyasalara) açılmasını ve entegrasyonunu zorunlu kılar.

1980'den 1987'ye kadar ortaya konan uygulamalar, özü bakımından, piyasa ekonomisini ve hür teşebbüsü esas alan, devletçiliği reddeden uygulamalardı. Ancak, bu bölümün ikinci kısmında ele alındığı gibi, piyasa ekonomisine uymayan, hatta

bazı sahalarda yoğun kamu müdahalesini ve devletçiliği ortaya çıkaran uygulamalar da görülmüştür.

1) 1984'den İtibaren Piyasa Ekonomisini Destekler Nitelikte Ortaya Konan Politikalar ve Uygulamalar

Politikalar ve uygulamalar, başlıkları itibariyle belirtilecek, ancak, piyasa ekonomisine etkileri üzerinde durulacaktır.

1.1) Subvansiyonların Azaltılması: Ekonominin genelinde, subvansiyonlar azaltılmıştır. Tarımdaki kredilerden, KİT subvansiyonuna kadar, toplam subvansiyonların milli gelir içindeki payının azaldığını görmekteyiz.

Subvansiyonların azaltılması, aynı zamanda, fiyat mekanizmasının bozulma derecesinin azalması anlamına gelmektedir.

Subvansiyonlar genelinde azalırken, bazı yeni subvansiyonların, sosyal gerekçelerle getirildiği görüldü. Kalkınmada öncelikli yöreler için subvansiyonlar arttırıldı.

İhracatta ise, 1986'ya kadar tedrici olarak düşürülen subvansiyonların 1986'nın son aylarından itibaren yeniden gündeme getirildiği görülmektedir.

1.2) Özelleştirme Teşebbüsleri ve Devlet Tekelleri Sınırlarının Daraltılması: Üretimi ve satışı devlet tekelinde olan birçok mal özel sektöre açılmıştır. Ayrıca, özelleştirmeler konusunda önemli adımlar atılmış bulunuyor.

Enerji başta olmak üzere, bazı alanlarda yap-işlet-devret veya yap-işlet formülünün benimsenmesi, özel teşebbüsün faaliyet alanını genişletmiştir.

Bütün bu uygulamalar, özel sektörün faaliyet alanını genişletmekle, piyasa ekonomisinin ülkedeki ağırlığını da arttırdı.

1.3) Kamu Yatırım Alanlarının Sınırlandırılması: Kamu kuruluşlarının yatırım sahaları, alt-yapı enerji ve bazı çok özel alanlar ile (savunma sanayii gibi) sınırlandırılmış bulunuyor. Ancak fiilen kamu özellikle sanayi alanında mevcut üretim yapısını devam ettirmektedir.

Bu durum, özel sektör ve piyasa ekonomisi açısından olumludur. Ancak, daha sonra temas edileceği gibi, yeni bir tür kamu kuruluşu da 1984 sonrasında ortaya çıktı. Mahalli idareler. Mahalli idareler, bazı yatırım ve hizmet alanlarına girmeğe başladılar. (tüketim mallarının pazarlanması, turizm gibi)

1.4) Kamu İktisadi Kuruluşlarının Yönetiminde ve İşleyişinde Yeni Yaklaşım:

Bu kuruluşların açıklarının azaltılması ve yeni yatırımlarının özkaynakları ile finanse edilmesi prensibi benimsenmesine rağmen, bu kuruluşların özel sektörden çok farklı bir işletme ve yönetim yapısında olmaları, prodüktivite-kârlılık paralelliğini kurmalarını engellemektedir. Kârlı çalışmaları, prodüktif olmaları anlamına gelmemektedir.

Tekelci durumunda bulunan birçok kuruluş, fiyatlarını enflasyonun da üzerinde yükselterek kârlı duruma geçebilmektedirler.

1.5) Dış Ticaret Politikası: 1984 sonrasında, en radikal değişikliklerden birisi, dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi alanında yapıldı. İthalatta liberasyon sınırları genişletilirken, ihracata yönelik imalat için ithalat rejimi çok liberal hale getirildi.

Dış ticaret rejimi, özellikle ithalatta getirilen değişiklikler sonucu,

- a) Karaborsa büyük ölçüde ortadan kalktı
- b) İç piyasada bazı sahalarda görülen tekelci eğilimler kırılabilirdi
- c) İç piyasa ile dış piyasalar arasındaki kapalılık giderilmiş oldu
- d) Kamu gelirlerinde artış sağlandı.

Piyasa ekonomisi bakımından, yukarıdaki olumlu etkilere rağmen, uygulamadan doğan bazı olumsuz sonuçlar da görüldü (vergi + fon) toplamı, ithalatta, "mali koruma" etkisi yarattı ve koruma derecesi yüksek kaldı.

İç piyasaya intikal eden yüksek ithal malı fiyatları, "kaliteli fakat çok yüksek fiyatlı mal, düşük kaliteli, fakat düşük fiyatlı mal" yapısının yaygınlaşmasına yol açtı. Birçok mal grubunda, bu iki uç arasındaki boşluk doldurulamadı.

Bununla birlikte, liberasyonun genişlemesini olumlu karşılamak gerekir. Ancak vergi ve eş etkili (fon vs.) mali yüklerin, zamanla düşürülmesi zorunluluğu vardır.

Diğer taraftan, özellikle fonlar, "kamunun vazgeçilmez gelir kaynakları olarak" görülmeğe başlanmış bulunuyor. Oysa, olayın mali yönünden çok makro iktisadi etkilerinin ön planda tutulması gerekmektedir.

1.6) Kambiyo Rejimi ve Kur Politikası: 1984-1987 döneminde, kur politikasından çok kambiyo rejiminde gelişmeler sağlanmıştır. Döviz kazanma, döviz tutma ve döviz harcama bakımlarından, işlemlere büyük esneklikler getirilmiştir. Yeni kambiyo rejimi, dış ticaret politikası ile birlikte, 1984-1987 döneminin en çarpıcı değişikliklerinin yapıldığı sahalardan oldu.

Liberal piyasa ekonomisi açısından, kambiyo rejimindeki değişikliklerle, sisteme getirilen yenilikler, "döviz unsurunun Türk ekonomisine dahil edilmesine" imkan verdi.

Ticari ve ticari olmayan döviz hesaplarındaki esneklikler, döviz transfer kolaylıkları, dövizin büyük ölçüde, paralel piyasadan resmi piyasaya kaymasına imkan verdi.

Kur politikasına gelince; Türk ekonomisinde dış ticaret açığının ve cari işlemler açığının 1984-1987 döneminde devam etmesi, yıllık dış borç ödemelerinin giderek yükselmesi, kur politikasında devlet müdahalesinin azaltılamaması sonucunu doğurdu. Döviz fiyatı, Merkez Bankası tarafından belirlendiğine ve belli marjlar içinde alış-satış fiyatı sabit olduğuna göre esnek kambiyo sonucu meydana gelen "kısmi konvertibiliteye rağmen" kurdaki müdahalecilik terkedilememektedir.

Ancak, kambiyo rejimindeki liberalleşmenin sonucu, Merkez Bankasınca belirlenen günlük kurlar, döviz arz-talep denge kurunun yakın çevresinde dolmaktadır. Kısacası, ayaklardan biri olan "kambiyo rejiminin liberalliği", "kur belirlemedeki müdahaleciliği gerçek bir müdahale aracı olmaktan çıkmış" bulunuyor.

Bundan dolayı, Merkez Bankası kurları, gerçekçi kur sınırları dışına çıktığında, paralel piyasa hemen büyüdüğünden Merkez Bankası ister istemez, gerçekçi kura çok yakın olmak zorunluluğunu duyuyor.

Kısacası, mevcut kambiyo rejimi, kur politikasını yönlendirir duruma gelmiştir.

Ancak, dış ticaret ve cari işlemler açığı önümüzdeki dönemde azaltılamazsa büyük döviz sorunları ortaya çıkar. Bu durumda, kambiyo rejimi, bugün yaptığı olumlu yönlendirmeyi yapamaz hale gelir.

Cari işlemler dengesinde döviz kazandıran kalemlerin, daha aktif hale getirilmesi sorunu, kambiyo ve kur politikasının başarılı olup olmayacağını da ortaya çıkaracaktır.

1.7) Sermaye Piyasasının Kurumlaşması ve Yeni Uygulamalar: Mevzuat ve kurumlaşma açısından, 1984-1987 döneminde sermaye piyasasının gelişmesi için önemli adımlar atılmasına rağmen ekonomideki şartlar ve özellikle devletin para ve sermaye piyasasına ortak olarak, gönüllü tasarruflarda özel sektörün en büyük rakibi haline gelmesi bugün karşılaşılan en önemli finansman sorunudur. Bu konuya, ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak temas edilmiştir.

Sermaye piyasasında, hukuki bakımdan uygun şartlar hazırlanmakla birlikte, mevcut ekonomik şartlar yetersiz kalmaktadır.

1.8) Bankalar, Kredi ve Faiz Politikası: Kredi ve faiz politikasının önemi dolaşısıyla bu bölüm biraz daha geniş olarak ele alındı.

Mevduat faizlerinde uygulanan faiz oranlarının enflasyonun üzerine çıkarılması bankaların yabancı kaynak maliyetini önemli oranda arttırmıştır. Bankalar faiz marjlarını koruyabilmek için kredi faizlerini arttırmak zorunda kalmışlardır.

Ancak, ne bankalar ne de işletmelerin finansal yapıları maliyet artışını dengeleyebilecek bir özellikte bulunmadığı için sistem kısır bir döngü içerisine girmiştir.

Bankalar yeni ekonomi politikalarına ve artan rekabet koşullarına uyum gösterebilmek için aktif ve pasif yapılarında düzenlemeye gitmek zorunda kalmışlardır.

Büyüme bir politika yerine yapısal gelişmeye önem vermeye başlayan bankalar özkaynaklarını arttırma çabası içerisine girerlerken, bozulan likiditelerini düzenlemek için sınırlayıcı bir kredi politikasını uygulamaya koymuşlardır.

Sınırlandırıcı kredi politikası, sınırlı para politikası, yüksek faiz politikası, ihracata yönelik politikaların iç talepte meydana getirdiği sınırlama işletmelerin zaten bozuk olan finansal yapılarına önemli bir olumsuz darbe getirmiş (ilk aşamada) ve finansman ihtiyacını arttırmıştır. Kredi talebi artarken işletmeler

mevcut borçlarını ödemekte önemli sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu gelişme ise kredilerin geri dönmesini engellemiş ve batık krediler kredi faizlerindeki artışın önemli nedenini oluşturmuştur.

Batık kredi sorununun kredi faizi ve etkisinde varsayımsal bir yaklaşım:

Mevduat	100 birim
Disponibilite %20	20 birim
Munzam karşılıklar(%20)	<u>20 birim</u>
	60 birim
TGA(%10)	<u>-6</u>
	56 birim

Bankalar 100 birim mevduat için ancak 56 birim kredi açabilirse kredi faizlerini 56 birim üzerinden mevduat faizi + işletme giderleri + kâr marjını dikkate alarak belirlemek zorunda kalmışlardır.

Burada dikkate alınması gereken diğer bir olay ise disbonibilite ve mevduat munzam karşılığı oranlarının oldukça yüksek olmasıdır.

Kredilerin geri dönmesindeki zorluklar bankaları daha titiz ve tutucu bir kredi politikası uygulamaya itmiş ve bir çok banka kredi taleplerini sağlam müşteriler lehine kullanmıştır (sağlam müşteri, kredilerin geri dönme riskinin az olduğu müşteriler)

Finansal yapılarındaki sorunlar nedeniyle banka kredilerini rahat bir şekilde kullanamayan işletmeler ya banker piyasasından çok yüksek faizlerle kaynak toplamaya başlamışlar ya da bankalarla anlaşarak yüksek faizler ödemeye razı olmuşlardır. Bu gelişme ise faizlerin yükselmesi yönünde önemli bir baskı yaratmış ve 1982 yılı sonunda mali sistemdeki krizi hazırlamıştır. Mali sistemdeki kriz bankalara ve dolayısıyla mali sisteme duyulan güveni sarsmış, fon arzındaki yavaşlama ekonomik uyum sürecini zorlaştırmıştır.

Kredi talebi canlılığını korurken bankaların sınırlandırıcı kredi politikaları ve kaynaklarını likit değerlere plase etmeleri kredi arzı ve kredi talebi arasındaki açığın büyümesine neden olmuştur.

Bu dönemde işletmelerin sermaye piyasası aracılığı ile borçlanma imkanları ve hisse senedi satışlarında yavaş da olsa bir kısırdanma olmakla birlikte gerek işletme sahiplerinin tutuculuğu gerekse uygulamaya konulan bir düzenleme kredi ağırlıklı yabancı kaynak talebini gündemde tutmuştur. Bu uygulama sabit değerlerin belli bir oranda yeniden değerlendirilmesine izin verilmesidir. Yeniden değerlendirme işletmelere nakit bir giriş sağlamaz iken özkaynaklardaki fiktif artış özkaynak/yabancı kaynak dengesinin aşırı derecede bozulmuş olmasından dolayı yabancı kaynak kullanmakta zorluk çeken işletmelere yeniden borçlanma olanağı sağlamıştır.

Kamu kesiminin finansman sıkıntısı özel kesimi önemli ölçüde zorlamaya başlamıştır.

KİT'lerin finansman ihtiyacının KİT fiyatlarının arttırılması yoluyla giderilmesi politikası, bu ürünleri girdi olarak kullanan işletmelerin maliyetlerinin önemli oranda artmasına neden olmuştur. Maliyetlerin fiyatlara yansıtılması enflasyonu etkilemiş, enflasyonun üzerinde faiz uygulanması politikası ise mevduat faizlerini ve dolayısıyla kredi faizlerini yükseltmiştir.

Bütçe açıklarının karşılanmasında Merkez Bankası kaynağı yanında iç borçlanmaya başvurulması kamunun özel sektör ile rekabetini arttırmıştır. Riski hiç olmayan fakat getirisi yüksek devlet tahvili ve hazine bonoları ve gelir ortaklığı senetleri tasarruflara alternatif yeni bir alan yaratmıştır. Tasarruf sahipleri yanında bankaların da devlet tahvili ve hazine bonolarına olan talepleri banka kaynaklarının likit değerlere yatırılmasını hızlandırmıştır. Buna bağlı olarak da kredi arzı ve talebi arasındaki fark canlılığını korumuştur.

Mevduata pozitif reel faiz uygulaması sürdürülürken enflasyon oranındaki gerilemeye bağlı olarak mevduat faizlerinin aşağıya çekilmesi ekonomik birimlerin mevduat talebini etkilemiştir. Enflasyon beklentisinin sürmesi yanında mevduata alternatif tasarruf araçlarının getirilerindeki yükselme banka sistemine olan mevduat akışının artış oranının yavaşlamasına neden olmuştur.

Merkez Bankasının bankalara kullandığı reeskont kredileri sınırlandırılırken reeskont kredi faiz oranları artmış buna karşılık mevduat munzam karşılıklarına ödenen faiz oranları sıfıra düşürülmüştür.

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde ortaya şöyle bir durum çıkmaktadır: Bankacılık sektöründen kaynaklanan sorunlar ve bankacılık dışında, ekonomiden kaynaklanan sorunlara, devletin para piyasasına yoğun bir şekilde talepçi olarak girmesi eklenmiş bulunuyor.

1.9) Yabancı Sermaye Konusu: Yabancı sermayenin özendirilmesi için 1980 sonrasında getirilen yeniliklere, 1984 sonrasında önemli ilaveler yapıldı. Şirket kurma kolaylıkları, hisseler, hisselerin devri ve transferi, Türk firmaları ile eşit şartlarla çalışma imkanları 1984 sonrasında çok daha uygun hale getirildi.

Buna rağmen, 1984 sonrasında yabancı sermaye turizm dışında istenen ölçüler içinde gelişme göstermedi. Bunun sebepleri şu başlıklar altında toplanabilir:

- a) Türk ekonomisinin istikrarı ve ekonomi dışı faktörler konusunda, hala tereddütler bulunuyordu ve bu tereddütlerin önemli bir kısmı devam etmektedir.
- b) 1984 sonrasında, ithalatta liberasyonun genişletilmesi, yabancı firmaları, yatırım yerine mal satmaya yöneltti. Tesis kurmak yerine mal satmak cazip hale geldi.
- c) Yabancı sermaye çekmek isteyen üçüncü ülkelerin pek çoğu, Türkiye'ye benzer imkanları yaratmış bulunuyorlardı.

Bu temel faktörler yanında birçok tali faktör saymak mümkündür. Halen turizm, savunma sanayii ve enerji alanlarında bir kıpırdanma vardır. Ancak, gerçek sermaye girişi, beklenen ölçülerde olmamıştır.

Bu hareketlenmeyi, piyasa ekonomisine geçiş bakımından olumlu değerlendirebiliriz.

Türkiye'de halen imalat sanayiinde sabit sermaye yatırımları içinde yabancı sermayenin payı yüzde 3 ile 4 arasında hesap edilmektedir. Bu oran, şimdilik marjinal ölçülerinde kalıyor.

1.10) Bütçe Politikası ve Vergiler: Bütçe açıklarındaki artış-cıkışlara rağmen, açıklar kronik olarak devam etmektedir. Vergi reformları ve KDV'nin uygulanmaya sokulması sonucu vergi gelirlerinde 1985 ve özellikle 1986'da büyük reel artışlar görüldü. Buna rağmen, hızla reel genişleme gösteren kamu harcamalarının karşılanması için

- a) Fonlar yolu ile önemli gelirler sağlanmaya başladı.
- b) Devletin iç ve dış borçlarında büyük artışlar oldu.
- c) Gelir Ortaklığı sistemi ile yeni finansman kaynakları yaratılmış oldu.
- d) Mahalli idarelerin gelir kaynakları arttırıldı ve belediyelerin konsolide bütçe üzerindeki yükü hafifledi.
- e) Temel mal ve hizmetleri istihsal eden KİT'lerin, zam politikaları ile, merkezci bütçeye yansıyan yükleri azaltıldı.

Bütün bunlara rağmen bütçe açıkları büyük boyutlarda devam etmektedir.

Sağlanan finansman imkanlarının (iç ve dış borçlar gibi) bütçeye şimdi, ana para ve faiz yükleri olarak, yeni harcama kalemleri yarattığını görmekteyiz.

2) Piyasa Ekonomisine Ters Düşen Uygulamalar (1984-1987)

Yukarıda piyasa ekonomisi veya fiyat mekanizmasının işlerliği bakımından 1984-1987 döneminde ortaya konan uygulamalar, ana hatları ile ele alınmış bulunmaktadır.

Bu bölümde ise liberal piyasa ekonomisine (veya fiyat mekanizmasına) zıt olan politika ve uygulamalar ortaya konacaktır.

1984 yılında itibaren Hükümetin, hiçbir kuşkuyla imkan bırakmaksızın desteklemeyi taahhüt ettiği liberal piyasa ekonomisine ve etkili fiyat mekanizmasının işlerliğine ters düşen uygulamaların, bazen açık politikalar şeklinde, bazen de kapalı (gizli) olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Bu husus bizce, 1984-1987 döneminde, "etkili piyasa ekonomisine geçişi engelleyen en önemli faktör" olmuştur.

Kamu-özel sektör dengelerini yalnızca, kamu sektörünün girdiği üretim alanlarına göre belirlemek çok yanlıştır. Kamu kendi üretim alanlarını sınırlayarak da, devletçiliği ve müdahaleciliği arttırabilir. Özellikle 1985-1987 döneminde, Türk ekonomisinde, bu hususun en belirgin bir şekilde ortaya çıktığını görmekteyiz.

1984-1987 döneminde, bir taraftan hür teşebbüsün faaliyet sahası ve hareket alanı genişletilirken, diğer yandan öyle uygulamalar yapılmıştır ki, bu uygulamalar Hükümetin geliştirmek istediği liberal ekonomi, etkili piyasa ekonomisi kurallarına tamamen ters düşmektedir. Bunun en belirgin örneği, "kamu sektörünün para ve sermaye piyasasında, özel sektörün en büyük rakibi" olmasında görülmüştür.

Bir taraftan özel sektörün faaliyet alanları ve hareket serbestisi genişletilirken, diğer yandan, özel sektör faaliyetinin kan damarları olan gönüllü tasarruflar kamu sektörünün para ve sermaye piyasasından kendisine büyük fonlar aktarması ile özel sektörün kullanımından çekilmiştir.

Bu durum, 1984-1987 ekonomi politikalarının en önemli çelişkisini ortaya çıkardı. Hem de, 1984-1987 döneminde ekspansiyonist bir uygulama içine girilmişken.

Genişlemeci (expansionist) politikalarda, özel sektörün yatırım ve işletme sermayesi olarak ihtiyacı hızla artarken, özel sektörün doğrudan doğruya (sermaye piyasası) ve bankacılık sektörü (krediler) yolu ile başvuracağı para ve sermaye sepeti, nisbi olarak daraltıldı. Çünkü kamu kesimi;

- İç borçlar

- Fonlar

- Gelir ortaklığı sistemi

ile para ve sermaye piyasasından (gönüllü tasarruflardan) fon çekmeğe başladı. Özellikle 1985 ve 1986 yıllarında kamu sektörünün kendisine aktardığı fonlar, özel sektörün başvurduğu para ve sermaye piyasasından yapıldı.

Kamu kesiminin ihraç edilen menkul değerleri, 1984'den itibaren hızlı bir artış gösterdi.

KAMU SEKTÖRÜNCE İHRAÇ EDİLEN MENKUL DEĞERLER (Milyar TL)

	1983	1984	1985	1986
Devlet İç Borçlanma Tahvilleri	239.0	199.4	673.0	645.9
İç İstikraz Hazine Bonoları	-	495.1	1.217.6	1.018.1
Gelir Ortaklığı Senetleri	-	10.0	140.0	220.0
Toplam	239.0	704.5	2.030.6	1.884.0

Kaynak: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı

Kamu kesimi, sadece iç borçlar ve gelir ortaklığı sistemi ile, özel sektörün esas finansman kaynağı olan gönüllü tasarruflardan, 1984'de yüzde 294, 1985'de yüzde 288 artışlarla fon çekmiş bulunuyor.

Kamu sektörünün gönüllü tasarruflardan 1984, 1985 ve 1986 yıllarında çektiği fonların GSMH'ya oranı 1984'te yüzde 3.9, 1985'te yüzde 7.3, 1986'da yüzde 4.8'dir.

Bu oranlar bile tek başına kamu kesiminin özel sektörün kullanımından ne büyük miktarlarda fonu, kamu sektörüne kaydırdığını göstermektedir.

Bir taraftan, özel sektörün önü açılıp ekonomide genişleyici bir uygulamaya gidilirken, diğer taraftan da özel sektörün genişlemek için kullanabileceği fonların kamu kesimine aktarılması, 1984-1986 döneminde politikaların en önemli çelişkisini ve paradoksunu da ortaya çıkarmış oldu.

- Bir taraftan liberal uygulamalar ve teşvikler ile özel sektörün büyümesi için ortam hazırlanmış,
- Ancak, yatırım ve üretim artışının en önemli unsuru olan finansman kaynakları kısılmıştır.

1984-1987 döneminde özel sektörün artan finansman sorunlarının esas nedeni, yukarıdaki rakamlar ve uygulamalardır.

Kamu kesiminin, para ve sermaye piyasasına yoğun bir şekilde dahil olmasını, "Türkiye'de kamu kesiminin, sermaye piyasasını geliştirip, disiplin altına alacağı"da, kamu otoriteleri tarafından belirtildi. Bunu söylemekle, "imalat sanayiini devlet kurarsa, sanayileşme gelişir, disiplin altına alınır" demek arasında hiçbir fark yoktur.

Bir taraftan, devletin sanayide kendini sınırladığını, alt-yapı dışına çıkmaya-
cağını öne sürüp uygulamak, diğer yandan para ve sermaye piyasasını kamu kesimi-
mine büyük ölçüde transfer etmek, izlenen politikaların tutarlı olmaması sonucunu
doğurdu.

Finansman darboğazı, kredi faizlerinin yüksekliği ve birçok sınai kuruluşun bat-
masının temelinde, bu çelişki yatmaktadır.

Özel tasarruflar kamu sektörüne kaydırılırken özel sektöre, dış piyasalardan
fon sağlamak için önerilerde bulunuldu ve bu alanda kolaylıklar getirildi. Hatta
dış piyasa, kesin bir alternatif gibi ortaya kondu.

Bu kanalın, gereğinden fazla genişlemesi, "kontrolü zor ve ağır dış borç yükü
getiren makro olumsuz etkilerin" yavaş yavaş büyümesine ortam hazırladı.

Kamu kesimine kaydırılan fonlar yüzünden özel sektör, finansman açısından iki
ayrı yönden zorlandı.

- Birincisi, tahvil ihracında ve hisse senetlerinin halka satışında, yüksek reel
faiz ve yüksek kâr taahhütleri ile çalışmak zorunda kaldı.
- Gönüllü tasarruflarda kamu kesimi rekabeti ile karşılaşan bankaların, daha
yüksek kredi faizleri ile durumu telafi etmeleri sonucu firmaların, zaten
yüksek olan faizleri daha yukarılara çekilmiş oldu.

Sermaye piyasasının gelişmesi için bir taraftan kanuni ve kurumsal teşvikler getirilirken, diğer taraftan, sermaye piyasasının "talep yönünü" oluşturacak olan gönüllü tasarruflar kamu sektörüne kaydırılarak, bu piyasanın gelişmesi engellenmiş oldu.

Bu arada, bankacılık kesimi için aynı sorunlar doğdu. Bir taraftan Türk bankacılığının yapısındaki sorunlara, çözüm sağlayabilecek teşvikler getirilirken, diğer yandan bankaların mevduat kaynakları daraltıldı.

Kamu bankalarının kredi hacimleri 1982-1983 döneminde özel bankaların kredi hacimlerine eşitken, 1984-1985 döneminde özel bankaların üzerine çıktı.

BANKA KREDİLERİ (Milyar TL.)

(Cari Fiyatlarla)

	1982/1983	1984/1985
Özel Bankalar	2195.7	4309.1
Kamu Bankaları	2211.0	4642.1

Kaynak: Bankalar Birliği

Bu durum, ayrıca, bankacılık sahasında 1984'den itibaren, kamu bankalarının ağırlığının arttığını doğruluyor.

1984-1986 döneminde kamu sektörünün para ve sermayepiyasasında, özel sektörün faaliyet alanını işgal etmeğe başlaması, Türkiye'de liberal piyasa ekonomisi adı altında, devletçi ve müdahaleci bir uygulamanın doğmasına ve piyasa ekonomisinin, bu birbirini nakzederek çelişkili politika yüzünden, büyük aksamalarla karşı karşıya kalmasına yol açmıştır.

Yukarıdaki tahlile karşı çıkanlar, kamunun topladığı fonların, kamu harcamaları yolu ile, tekrar talep olarak piyasaya intikal ettiğini düşünebilirler. Ancak şu gerçeği unutmamak gerekir. Bu fonlar bankalardan ve sermaye piyasasından geçmedikleri için, özel sektörün finansmanına yardımcı olamamaktadırlar. Sonradan talep olarak piyasaya dönseler bile;

a) Talep edilen malı üretecek firma, finansman kaynağı kısılmış, buna karşılık arz edeceği mal için, artan taleple karşılaşmış olmaktadır (Bu durum, kontrol altına alınamayan enflasyonun da bir açıklaması olmaktadır. Çünkü firmaların, bir taraftan, üretim ve yatırımları için gerekli finansman şartları zorlaştırılmakta, diğer taraftan kamu talebi ile de körüklenen bir iç piyasa büyümesi önlerine sunulmuş bulunmaktadır).

b) Paranın ekonomideki "dolaşım kanalları değiştirilerek" kamu kontrolüne sokulduğu için,

- Hem piyasa ekonomisinin kuralları çiğnenmekte,
- Hem de bankalar ve sermaye piyasası, sistemin dışına itilmiş olmaktadır.

Piyasa ekonomisinin kuralları çiğnenmekte, çünkü aktarılan fonların harcanması, idari ve subjektif hususlara bağlanmış olmaktadır (kamu harcamalarının özelliği gereği). Gönüllü tasarruflardan fon çekildiği için de çekilen para, sermaye piyasası ve bankacılık sektörü dışında devrettiği için piyasa ekonomisi aksamaktadır.

Cebri Tasarruflardaki (Vergi, fon ve eş etkili kaynaklar) Reel ve Nisbi Büyüme; 1984 sonrası dönem, aynı zamanda cebri tasarrufların hem reel olarak, hem de milli gelir içindeki oran olarak arttığı bir dönemdir.

Kamu harcamalarının vergi gelirleri ile karşılanması tasvip edilen bir gelişmedir. Hele, bütçe açıklarının arttırılan vergi gelirleri ile, azaltılması ve kapatılması, istikrar politikalarında etkin piyasa ekonomisinin sağlanmasında, uygun bir gelişmedir.

1984 sonrası Türk ekonomisinde, bir taraftan daha önce ayrıntılı olarak görüldüğü gibi, kamu sektörünün gönüllü tasarruflardan aldığı pay hızla büyürken, devletin vergi ve vergi benzeri gelirleri de artış gösterdi.

Dolayısıyla, kamu kesimine aktarılan fonlar, çok arttırılarak, özel kesimin hem arz (finansman yönünden) hem de talep (vergi ve fonların artmasıyla özel gelirlerin nisbi olarak azalması) yönünden faaliyet alanı kısılmış oldu. Buna karşılık, artan kamu gelirleri (vergi+ iç borç) yeniden kamu harcaması olarak piyasaya yansiyarak, iç talep artışını tahrik eden en önemli unsur oldu.

Olayı net görebilmek için gelişmeleri açık bir şekilde belirtmemiz gerekiyor.

- Kamu gelirleri büyük reel büyüme gösterdi
- Kamu harcamaları reel ve milli gelir içindeki pay olarak büyüdü
- Buna karşılık, özel kesim tahvil ve hisse senedi satışları reel olarak, çok sınırlı bir büyüme gösterdi
- Banka mevduat artışları sınırlı kaldı
- Özel banka kredileri düşük seviyede kaldı
- İç piyasanın büyümesi ve milli gelir artışlarında, kamu harcamaları ve kamu tarafından yönlendirilmiş harcamalar (konut sektörü gibi) sürükleyici unsurlar oldu.

Böyle bir fotoğrafı, en başta prensiplerini belirttiğimiz liberal piyasa ekonomisi ile karşılaştırdığımız zaman, özel sektörün yönlendirdiği ve sürüklediği piyasa ekonomisinden çok, "kamu gelir ve harcama artışının motor gücünü gördüğü" bir piyasa yapısı ile karşı karşıya kalıyoruz.

Yukarıdaki açıklamaların bir kısmı, sayısal olarak da doğrulanmıştır. Diğerleri için, aşağıdaki rakamları vermek mümkündür:

ÖZEL KESİM TAHVİL VE HİSSE SENEDİ GELİRLERİ
(Milyar TL.)

<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>
110.8	163.9	175.4	57.6(Ocak-Ağustos)

Kaynak: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı

Görüldüğü gibi artışlar ve mutlak büyüklükler, kamunun iç borçlanmadan sağladığı rakamların çok altındadır.

Kamu toplam gelirlerindeki durum ise, alt dökümlü olarak aşağıdaki gibidir.

	1983	1984	1985	(Milyar TL.) 1986
Konsolide Bütçe V.Gelirleri	1.938.2	2.375.8	3.843.1	5.768.4
Yerel Yönetim V.Gelirleri	130.6	165.7	364.7	841.9
Parafiskal Gelirler	370.2	540.5	737.1	871.5
Fonlar	-	73.2	194.9	491.0
Toplam Gelirler	2.439.0	3.155.2	5.139.8	7.972.8
G.S.M.H.	11.551.9	18.374.8	27.715.2	39.678.9
Toplam Vergi Yüğü (%)	21.1	17.2	18.5	20.1

Kaynak: Maliye Bakanlığı

Cebri tasarruf mahiyetinde (vergi benzeri) olan fonların GSMH içindeki payları, yine 1984-1986 döneminde artış gösterdi.

FONLARIN GSMH'YA ORANI

1984	1985	1986
%0.40	%0.70	%1.24

Sağlıklı vergi kaynakları yanında,

- İç borçlardaki hızlı artış
- Fonların yaygınlaşması
- Gelir Ortaklığı sistemi

bir taraftan kamu özel dengesini, özel sektör aleyhine bozarken diğer taraftan

- a) İç borç artışı ve gelir ortaklığı senetleri mali sistemi bozmuştur,
- b) Fon sisteminin yaygınlaşması, enflasyonist baskı yapmıştır,
- c) İç borç artışı ve gelir ortaklığı senetleri, talep yönünden iç piyasada baskıyı arttırırken (kamu harcamaları artışı), özel sektörün arz koşullarını zorlaştırmıştır (finansman zorluğu).

Mahalli İdareler; Ekonomiye Dahil Olan Yeni Kamu Sektörü:

Kamu-özel dengesinde, mahalli idarelerin gelir artışlarını, makro ekonomik yönden, aynen genel bütçe gibi düşünmek gerekir.

Mahalli idarelere yeni gelir kaynakları yaratılmıştır. Bunlar, vergiler ve eş etkili araçlardır. Mahalli idarelerin cebri tasarrufları (vergiler) gelir yönünden bütçedeki vergi gelirlerin farklı düşünülemez.

Bazı vergiler ve vergi benzeri gelirler mahalli idarelere devredilmiş, bu arada vergi benzeri yeni bazı kaynaklar ihdas edilmiştir.

Mahalli idarelerin bütçeleri ile ilgili yeni düzenlemeler sonucunda, (konsolide bütçe + mahalli idarelerin gelirleri birlikte ele alındığında) kamu gelirlerinin artışının, daha önce verilen rakamlarında üzerinde olduğunu söyleyebiliriz.

Dolayısıyla, artan mahalli idareler geliri ile birlikte, kamu kesiminin mali ve iktisadi ağırlığı daha da artmış olmaktadır.

Türkiye'deki hızlı şehirleşme ve şehirlerdeki alt yapı ihtiyacı gözönüne alınırsa, mahalli idarelerin gelirlerinde görülen reel artışları, olumlu bir gelişme olarak karşılamak gerekir.

Ancak, harcamalar açısından durum bazı farklılıklar göstermektedir. Birçok belediye, harcama artışlarını ticaret, turizm hatta sanayi gibi alanlara yönlendirmeye başlamışlardır. Bazı belediyelerde, tüketim malı pazarlama şirketlerinin ve diğer ticari alanlarda kurulan şirketlerin yaygınlaştığı görülmektedir.

Bu durum, değişik türde bir devletçilik ve "KİT'leşme" uygulamasının doğmasına yol açmıştır. Merkezi hükümet liberal ekonomi politikasını ana hedef seçerken, belediyelerin özel sektörün faaliyet alanına girmeleri ekonomi politikalarındaki çelişkinin başka bir boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Bu uygulamalar daha da yaygınlaşırsa, Türk ekonomisinde bir de "Belediye KİT'leri" sorunu yaratılmış olacaktır.

Bu çalışmanın son bölümünde, piyasa ekonomisine ters düşen uygulamaların, piyasa ekonomisinin verimli işlerliği ve liberal piyasa ekonomisi bakımından ortaya çıkardığı çelişkili durumlar tahlil edildi.

Her ekonomi politikasının (veya politikalar paketinin) kendi içinde tutarlı olması çok önemlidir. Bir kitleyi hareket ettirecek güçlerin, o kitleyi aynı yönde itmesi gerektiği gibi.

Ekonomi politikalarındaki tutarsızlıklar, çelişkiler çok kısa dönemli ve konjonktüre bağlı olarak yapılmışsa, bunların hatalarını düzeltme, kısacası makro maliyetini silme imkanı vardır. Ancak, temelde uygulamalar arasındaki tutarsızlıklar sistemin bir parçası haline gelmeğe başlamışsa, o zaman makro maliyet ve kayıplar giderek şiddetlenir ve ekonomik darboğazlar kümülatif olarak devam eder.

1984-1986 döneminde gözlenen uygulamalarda, para ve sermaye piyasasına devletin yoğun bir şekilde dahil olarak hem fon akışını özel sektör aleyhine değiştirmesi, hem de kamu-özel dengesinde özel sektörün finansman kaynaklarının zayıflatılması pahasına kamu kesimine net ve büyük transferlerin yapılması, piyasa ekonomisinden uzaklaşılması anlamına gelmektedir. Hem de, liberal ekonomi için çeşitli şartların hazırlandığı bir ortamda.

Politikaların temelindeki bu tutarsızlık sonucu;

- a) Parasal ve mali devletçilik olarak yeni tür bir devletçilik doğmaktadır
- b) Özel sektörün iç finansman yolları daraltılmış olmaktadır
- c) Bankacılık ve sermaye piyasasının kaynakları sınırlandırılmaktadır
- d) Yüksek kredi faizleri düşürülememektedir
- e) İç piyasa genişlemesi ve büyüme, kamu kesiminin hakimiyeti içine girmektedir.
- f) Ekonominin arz cephesi (özel sektör arzı), ikinci plana itilmiş olmaktadır
- g) Talep cephesinde ise kamu, hem direkt harcamaları, hem de yönlendirdiği fonlar yolu ile "ekonomiyi sürükleyen sektör" olmaktadır
- h) Kamu-özel dengesinin parasal ve mali olarak kamu lehine değişmesi, daha önce açıklandığı gibi, enflasyonu yaratan temel unsur olmaktadır.

Bugün Türk ekonomisinde üretim, çok yüksek oranda özel sektör tarafından gerçekleştirildiği halde, üretimin esas kaynağı olan finansman kamu kesiminin denetim ve hakimiyetine geçmiştir. Sistemin özündeki çelişki burada yatmaktadır.

Özel tasarruflar firmalar ve bankalar tarafından yönlendirilemiyorsa, piyasa ekonomisi piyasa güçleri tarafından yönlendirilemiyor demektir. Halbuki, piyasa ekonomisi piyasa güçleri tarafından yönlendirilen bir sistemde etkili olur.